

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Parvikko, Tuija

Title: Uhriutumisen politiikka : italialainen "sisällissota" kansallisesta poliittisesta perinnöstä

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Parvikko, T. (2023). Uhriutumisen politiikka : italialainen "sisällissota" kansallisesta poliittisesta perinnöstä. *Politiikka*, 65(3), 222-243. <https://doi.org/10.37452/politiikka.130070>

Uhriutumisen politiikkaa

– Italialainen ”sisällissota” kansallisesta poliittisesta perinnöstä

TUIJA PARVIKKO

TIIVISTELMÄ Artikkelissa luetaan poliittisesti italialaista historiapolitiittista taistelua kansallisesta poliittisesta perinnöstä ja identiteetistä. Taistelun keskiössä ovat toisen maailmansodan päättymiseen liittyvät joukkosurmat ja niiden laukaisema joukkopako sodan seurauksena Jugoslavialle jääneiltä alueilta. Artikkelissa esitetään tulkinta, jonka mukaan oikeistopiirien ja pakolaisjärjestöjen käymä sitkeä kampanjointi on tuottanut tuloksen, jonka seurauksena koillisen rajaseudun traagiset tapahtumat on kohotettu kansallisen historian merkkipaalujen joukkoon. Artikkelissa analysoidaan teesejä ja topoksia, joihin taistelu kansallisesta poliittisesta perinnöstä perustuu. Italian koillisen rajaseudun tapahtumien historiapolitiittista hyväksikäyttöä luetaan Jie-Hyun Limin esittämän uhrinationalismin teorian valossa. Uhrinationalismiin kuuluvia retorisia operaatioita ovat muistojen pyhittäminen, de- ja rekontekstualisointi sekä maaginen metamorfoosi. Niiden sitkeän toistamisen avulla pahantekijät ja heidän uhriensa vaihtavat paikkaa, fasismiin rikoksiin liittyvät poliittiset ja sotilaalliset vastuusuhteet hämärtyvät ja italialaisen kansallisen identiteetin perustaksi vakiintuu ajatus yhdessä jaetusta uhriudesta.

Avainsanat: uhrinationalismi, historiapolitiikka, historian poliittinen käyttö, uhriutumisen politiikka

JOHDANTO

Berliinin muurin murtuminen ja Neuvostoliiton romahtaminen käynnistivät Euroopassa uudelleen laajan toisen maailmansodan perintöä koskevan historiapoliittisen keskustelun, joka on monissa maissa kiihtynyt tällä vuosituhanella entisestään. Siinä missä etenkin itäeurooppalaisissa maissa keskustelun fokus on siirtynyt fasismiin ja natsismin rikoksista kommunismin rikoksiin, Italiassa kansallista poliittista perintöä ja identiteettiä koskevan historiapolitiikan rintamalinjat ovat näihin päiviin asti ryhmittäytyneet vuosien 1943–45 sisällissodan rintamalinjojen mukaisesti.

Rintamalinjan yhden puolen muodostaa sisällissodassa ”natsifasismiin” (*nazifascismo*) vastaista taistelua käynyt ”perustuslaillinen rintama” (*fronte costituzionale*), johon sisällissodassa kuului laaja joukko poliittisia voimia vasemmalta oikealle. Valtaosa näiden piirien perillisistä puolustaa edelleen sodanaikaisen Vastarinnan (*la Resistenza*, kirjoitetaan Italiassa aina isolla alkukirjaimella) ja antifasismien perintöä toisen maailmansodan jälkeen perustetun Italian tasavallan peruskivenä (tarkemmin ks. Parvikko 2022).

Historiasodan toisen puolen taas muodostaa hävinnyt fasistinen osapuoli. Se kiersi pseudonyymien avulla sodan jälkeen säädettyä fasististen järjestöjen toimintakieltoa perustamalla fasistiseen perintöön nojanneen Movimento Sociale Italianon (MSI) vuonna 1946. Vanhat ja uudet fasistisesta perinnöstä kumpuavat poliittiset puolueet ja järjestöt toimivat Italiassa edelleen avoimesti, ja niiden tuottamat ja ylläpitämät kansalliset muistelukerronnat ja -käytännöt ovat puhjenneet tällä vuosituhanella ennennäkemättömään kukoistukseen ja onnistuneet tunkeutumaan osaksi Italian valtion virallisia kansallisia rituaaleja.

Vastarintaa ja antifasismia koskevan kiistelystä rinnalla historiapolitiikan toista suurta ”sisällissotaa” käydään toisen maailmansodan päättymiseen liittyvistä Italian koillisen rajaseudun tapahtumista sekä niiden yhteydestä ja merkityksestä nykypäivän italialaiselle kansalliselle identiteetille, sen symbolisille tukipilareille ja muistamiskäytännöille. Sodan päättymisestä lähtien italialainen äärioikeisto ja Jugoslavialle sodan seurauksena jääneiltä alueilta paenneiden pakolaisten järjestöt¹ ovat vaatineet, että Triesten seudulla ja Istriassa sodan aikana ja välittömästi sen päättymisen jälkeen toteutetut italiankielisen väestön surmaamiset ja niitä seurannut kymmenkunta vuotta kestänyt joukkopako pois sosialistiseksi muuttuneesta Jugoslaviasta kohotettaisiin yhdeksi Italian kansallisen historian tärkeimmistä kulmakivistä ja että sitä muisteltaisiin ja kunioitettaisiin sen traagisuuden ja arvokkuuden vaatimalla tavalla.

1990-luvulta lähtien kansallisen historiapoliittisen väittelyn fokus onkin kääntynyt Vastarinnasta ja antifasismista koillisrajan tapahtumiin. Tulkintani mukaan oikeistopiirien ja pakolaisjärjestöjen kampanjointi ja retoriikka perustuu joukkoon heti sodan jälkeen vakiintuneita teesejä ja topoksia, joita sitkeästi toistamalla nämä piirit ovat päässeet niskan päälle taistelussa kansallisen historian merkkipaaluista ja niiden poliittisesta merkityksestä.

Tässä artikkelissa luetaan poliittisesti Italian koillisrajan historiaan liittyvää uhriutumisen- ja marttyyriretoriikkaa ja sen merkittävimpiä topoksia ja kysytään, mihin uhriutumiseen perustavaa kansallista minäkuvausta ja identiteettiä tarvitaan.² Lisäksi kuvataan, miksi poliittinen oikeisto ja Istriian pakolaisten järjestöt ovat ottaneet koillisrajan tapahtumat historiapoliittiseksi lyömäaseeksi ja pyrkivät niiden jatkuvan esillä pitämisen avulla kääntämään ympäri antifasistisen rintaman vakiinnuttaman käsityksen kansallisen historian merkkipaaluista.

Toiseksi artikkelissa analysoidaan yhtä historiapolitiittisen uhriutumiskurssin edustavaa esimerkkitapausta Norma Cossettoa ja kysytään, miksi oikeistopiirit ja pakolaisjärjestöt ovat nostaneet tämän nuorena surmatun istrialaisen fasistin identiteettipoliittisen hegemoniaaistelunsa keulakuvaksi. Artikkelissa analysoidaan Cossetton figuuriin liittyvää retorista kuvastoa ja pohditaan, mikä sen tehtävä on uhriutumiseen perustuvan kansallisen minäkuvan rakentamisessa.

Artikkelin aineiston muodostaa lähdeluettelossa mainittu kirjallisuus, joka jakautuu kolmeen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostaa vastarintaan ja koillisrajan historiaan liittyvä kriittinen tutkimus (Ballinger 2003, 2004 ja 2012; Banti 2004; Cattaruzza 2007; Cogoy 2010; D'Alessio 2008; Del Boca 2005; Ferrara ja Pianciola 2012; Focardi 2020; Gentile 2006; Hrobat Virloget ym. 2015; Leghissa 2010; Orlić 2008 ja 2023; Pirjevec ja Kacin Wohinz 1998; Pirjevec 2009; Pizzi 2007; Pupo 2005; Tenca Montini 2023; Troha 2008; Verginella 2010; Zamparutti 2017 ja 2019). Toinen ryhmä käsittää joukon koillisrajan tapahtumien traagisuutta paisuttelevaa tutkimusta (Micich 2015; Micich ja De Angeli 2020; Miletto 2020; Pupo 2021; Spazzali 1990 ja 2022). Kolmannen ryhmän muodostaa Istrien joukkopakoihin ja Norma Cossetton tapaukseen liittyvä muu kirjallisuus, joka käsittää muistelmia (Amadei 2022; Bernas 2010; Mori ja Milani 2018), päiväkirjoja (Sessi 2007), sarjakuvia (Merlino ja Delvecchio 2018), näyttelykatalogeja (*In esilio...* 2023), Cossetto-aktivistien ohjelmallisia julkaisuja (Lucchi Vedaldi 2020; Mondoni ja Garibaldi 2020; *Norma Cossetto...* 2021), näytelmiä (Cristicchi ja Bernas 2014); arkistolähteitä (*Archivio N.U.P....*), pamfletteja (Biloslavo ja Carnieletto 2021; Cernigoi 2005 ja 2021; Franzinelli 2022; Gobetti 2020; Meloni 2021; Palladino 2023), opetusmonisteita (*Linee guida...*; *Vademecum...*) ja artikkelin kirjoitusprosessin aikana ilmestyneitä sanomalehtikirjoituksia. Aineisto on rajattu siten, että se muodostaa mahdollisimman edustavan ja monipuolisen otoksen Italian koillisrajan problematiikkaan liittyvästä laajasta kirjallisuudesta.

Artikkelissa käytetyt keskeiset käsitteet narratiivi, kertomus, tarina ja topos ymmärretään Tieteen termipankissa (2023a ja 2023b) annettujen määritelmien mukaisesti. Narratiivia, kertomusta ja tarinaa käytetään synonyymisesti viittaamaan tarinamaailman tai tapahtumasarjan rakentamiseen ja tapahtumien hahmottamiseen juonelliseksi jatkumoksi vuorovaikutuksessa todellisuuden tai tekstin kanssa. Topoksella viitataan tiettyssä kontekstissa vakiintuneeseen käsitykseen yhteisestä paikasta, väittelyn linjasta tai keskustelun aiheesta. Italialaisessa historia-poliittisessa kiistelystä topos siis viittaa asian ilmaisemiseen tai ilmiön luomiseen käyttäen ennalta yleiseksi ymmärrettyjä tai hyväksytyjä keinoja.

Aloitin tekemällä selkoa rajaseudun poliittisen historian pääpiirteistä ja kiistakohdista. Sen jälkeen analysoin koillisrajan tapahtumiin liittyvää retorista kuvastoa ja topoksia, joiden kautta äärioikeisto ja pakolaisjärjestöt ajavat läpi sanomaansa. Sitten analysoin Norma Cossetton tapausta ja hänen kohoamistaan paikallismarttyyrista kaikkialla Italiassa muistelluksi figuuriksi. Teesini on, että Cossetton figuurin historiapolitiittinen tehtävä on tuottaa puhtaaseen ja jaloon italialaisuuteen perustuvaa kansallista identiteettiä, jonka ei tarvitse tehdä tiliä fasistisen menneisyyden kanssa. Tuon esille, kuinka tämä identiteetti perustuu anakronistiseen antikommunismiin, mielikuvaan hyvistä italialaisista julmien ”slavokommunistien” viattomina uhreina. Kommunistsuutta käytetään anakronistisesti leimakirveenä ja uhkakuvana tilanteessa, jossa sen reaalinen uhka on jo kauan sitten hävinnyt.

Lopuksi analysoin yhtä kansallisen hegemoniakamppailun uusimmista käänteistä, kun poliittinen äärioikeisto pääministeri Giorgia Melonin johdolla yrittää laajentaa puhtaan ja viattoman italialaisuuden idean koskemaan myös fasistisen terrorin uhreja ja pyrkii häivyttämään näkyvistä Vastarinnan antifasistisuuden. Artikkelissa pohditaan, miksi italialainen poliittinen oikeisto käyttää kansalliseen uhriutumiseen perustuvaa historiapolitiikkaa oman agendansa ujuttamiseen demokraattisen parlamentaarisen politiikan sisälle.

Ensin Italian kansallinen keskustelu koillisrajan traagisista tapahtumista ja niiden tutkimus on kuitenkin suhteutettava laajempiin eurooppalaisiin ja globaaleihin keskusteluihin.

TEORIA UHRINATIONALISMISTA

Maan koillisrajan lähihistoriaa koskevalle italialaiselle keskustelulle ja tutkimukselle on ominaista, että sitä käydään pääasiassa kansainvälisen vertailun poissulkevassa kansallisessa kontekstissa, joka korostaa koillisrajan historian traagisuutta, ainutkertaisuutta ja vertailukelvottomuutta muiden samankaltaisten tapahtumien kanssa ympäri maailmaa (ks. esim. Cattaruzza 2007; Hrobat Virloget ym. 2015; Oliva 2002; Oliva 2009; Pupo 2005; Pupo 2021; Verginella 2010). Toisen maailmansodan päättymiseen liittyneet ideologiset välienselvittelyt sekä poliittisten vastustajien eliminoinnit ja karkottamiset eivät kuitenkaan olleet ominaisia pelkästään Italian koillisrajalle, vaan niitä esiintyi muodossa tai toisessa lähes kaikissa sotaa käyneissä maissa (Ferrara ja Pianciola 2012).

Pamela Ballingerin mukaan tässä kansallisessa rajaseutunarratiivissa on kuitenkin tapahtunut merkittävä muutos Berliinin muurin murtumisen jälkeen. Kylmän sodan aikana hallinnut antifasistinen narratiivi selitti rajaseudulla toimeenpantujen teloitusten ja väestön joukkopaon syyksi italiankielisen väestön fasistisuuden ja fasistien avustamisen. Samalla sekä italialaiset että jugoslavialaiset partisaanit kuvattiin kansallissankareiksi. Myöhemmin tämä narratiivi on kadonnut lähestulkoon kokonaan ja sen on korvannut uusi oikeistopiirien ja pakolaisjärjestöjen organisoima valtakertomus, joka ammentaa kahdesta Italian ulkopuolelta peräisin olevasta kertomuksesta. Ensimmäinen näistä on holokaustinarratiivi, jossa pakolaiset rinnastetaan natsien tuhoamisleirien uhreihin ja esitetään puolustuskyvyttöminä toisten toiminnan kohteina eikä itsenäisinä toimijoina omine valintoineen ja ratkaisuineen. Toinen narratiivi rinnastaa koillisen rajaseudun italiankieliseen väestöön kohdistuneet surmaamiset Jugoslavian hajoamissotien etnisiin puhdistuksiin. Tämän narratiivin mukaan italiankielinen väestö karkotettiin sosialistisesta Jugoslaviasta pelkästään heidän italialaisuutensa takia (*italiani in quanto tali*) (Ballinger 2003; 2004; 2012).

Holokaustin uhrikertomuksesta ammentaminen ei ole tietenkään ominaista pelkästään italialaisille oikeisto- ja pakolaispiireille. Joukko historioitsijoita on 1980-luvulta lähtien esittänyt tulkinnan, jonka mukaan holokaustin tutkimuksessa tapahtui 1960-luvulta lähtien merkittävä käänne, jota erilaiset uhriryhmät ovat myöhemmin käyttäneet omiin tarkoituksiinsa. Esimerkiksi Annette Wieviorka ja Jie-Hyun Lim ovat esittäneet, että tämä käänne sai alkunsa natsirikollinen Adolf Eichmannin vuonna 1961 Jerusalemissa järjestetystä oikeudenkäynnistä. Holokaustin tutkimuksessa lähti liikkeelle uhrinarratiivinen käänne, joka on sittemmin laajentunut

koskemaan myös muita uhriryhmiä koskevaa tutkimusta ja keskustelua. Wieviorkan (1998) mukaan alkoi ”todistajan aikakausi”, jolloin huomio käännettiin natsirikollisten ja totalitaaristen järjestelmien toimintamekanismien tutkimuksesta vainojen uhrien tutkimukseen, jossa annettiin ääni uhrien henkilökohtaisille kokemuksille ja muistoille.

Lim (2014) esittää tästä käänteestä kriittisen tulkinnan, jonka mukaan kysymys ei ollut vain muistelukerrontatutkimuksen kelpuuttamisesta ”vakavan historian tutkimuksen” osa-alueeksi. Uhrinarratiivisen kerronnan omiminen ja siirtäminen uusiin konteksteihin on nimittäin joutanut sekä kansallisella että globaalilla tasolla kansallisten uhriryhmien väliseen kilpailuun siitä, kuka kärsi eniten. Lim on tältä pohjalta kehittänyt teorian uhrinationalismista (*victimhood nationalism*), jonka mukaan post-totalitaristisella aikakaudella on maailmanlaajuisesti virinnyt uusia uhriutumiskertomuksia, jotka on irrotettu holokaustin historiasta ja kokemuksista. Tämä uhriuden de- ja rekontekstualisointi ilmenee siten, että kansallisten kertomusten rakentamisessa on tapahtunut merkittävä siirtymä itsensä peliin panevan sankarillisen marttyyriuden kuvauksista mihinkään syyllistymättömän viattoman uhriuden kuvauksiin. Uudet kansakunnan ja kansallistunnon rakentamisstrategiat ammentavat uhriuden kokemuksesta yhteisesti jaettuna kärsimyksenä ja uhrautumisena kansakunnan puolesta.

Limin uhrinationalismin teoria sisältää kolme tekijää, jotka soveltuvat erinomaisesti myös Italian koillista rajaseutua koskevien uhriutumiskertomusten analysoimiseen. Ensimmäisen näistä (emt., 38) muodostaa uhrinationalistiseen kansallistunnon pönkittämiseen ja kansallisen narratiivin rakentamiseen liittyvä ”maaginen metamorfoosi” (*magical metamorphosis*), jonka avulla yksittäinen pahantekijä muuntuukin kansallisessa muistissa toisten pahanteon kohteeksi. Tämän magiikan avulla yksittäiset pahantekijät irrotetaan ja vapautetaan heidän tekemistään (sota)rikoksista ja heitä tarkastellaan ainoastaan heidän vihollistensa toimeenpanemien julmuuksien uhreina.

Toiseksi Lim (emt., 38–39) esittää, että uhrinationalismin epistemologinen peruskivi tai sitä hallitseva epistemologinen operaatio on muistojen pyhittäminen (*sacralisation of memories*). Se tapahtuu kohottamalla yksilölliset muistot ainutkertaisiksi ja yhteismitattomiksi toisten ihmisten muistojen kanssa. Samalla torjutaan ulkopuolisten mahdollisuus todella ymmärtää henkilön ainutkertaista menneisyyttä ja siihen liittyneitä nöyryytyksiä ja kärsimyksiä. Tällä operaatiolla turvataan yksinoikeus oman menneisyyden tulkintaan. Pyrkimys muistojen pyhittämiseen joutaa kuitenkin Limin mukaan paradoksaalisesti niiden politisoitumiseen. Uhrinationalististen projektien paradoksi on, että pyrkimys vaimentaa kiistelyä ja ”naulata kiinni” kansallisen historian merkkipaalu pyhittämällä niiden muisto tuottaa päinvastaisen tuloksen: pyhitetyistä muistoista tulee alituisen poliittisen keskustelun ja kiistelyn kohteita.

Kolmanneksi Lim (emt., 39–40) esittää, että eri uhripositoiden välillä vallitsee epäsymmetria, joka ilmenee erona menneisyyden ylikontekstualisoinnin ja dekontekstualisoinnin välillä. Uhriutuneiden kansakuntien uhrinationalismi pyrkii ylikontekstualisoimaan niiden kansalliset uhriutumiskertomukset ja -kokemukset. Näin pyritään saavuttamaan moraalisesti miellyttävä historiallisen uhrin asema. Ylikontekstualisoinnin operaatio siis ilmenee tiettyjen uhriutumiskertomusten ja -positioiden korottamisena muita tärkeämmiksi. Rikoksia tehneiden kansakuntien joukossa taas uhrinationalismi ilmenee pyrkimyksenä dekontekstualisoida historiallinen uhriutus muille tehtyjen rikosten ja niistä seuraavan syyllisyyden ja vastuun häivyttämiseksi näkyväksi. Toisin sanoen pahantekijät haluavat muistettavan omasta menneisyydestään vain sen

uhriutumiseen liittyvät puolet, samalla kun omat pahat teot sivuutetaan. Muistaminen ja unohtaminen muistapolitiikan vastakkaisina strategioina liittyvät juuri ylikontekstualisoinnin ja dekontekstualisoinnin dialektiikkaan: siihen mitä halutaan pitää esillä ja muistaa vastakohtana sille, mikä yritetään häivyttää kansallisesta muistista.

IRREDENTISMIÄ, RAJASEUTUFASISMIA JA TAISTELUA ITALIALAISUUDESTA

Vaatus Triesten, Istrian ja Dalmatian kuulumisesta Italiaan voidaan jäljittää 1800-luvulle Italian kansalliseen heräämiseen, *il Risorgimentoon*. Yhtenäisyysmiesten tavoitteena oli koota yhteen ja samaan Italian valtioon kaikki Välimeren rantojen italiankieliset alueet. Italian kuninkaskuntaa perustettaessa vuonna 1861 tätä tavoitetta ei vielä ollut kaikilta osin saavutettu ja se jäikin elämään vahvana varsinkin Friulissa, Triestessä, Istriassa, Fiumessa ja myös italiankielissä osissa Dalmatiata (ks. esim. Banti 2004; Gentile 2006).

Risorgimenton jälkeen kaikkien italiankielisten alueiden yhdistämisen vaatimista jatkoi erityisesti koillisella rajaseudulla kehittynyt voimakas *Italia irredenta* -liike, joka vaati laajojen Itävalta-Unkarille kuuluneiden alueiden liittämistä Italiaan. Irredentistisessä nationalismissa voidaan erottaa vahvoja kolonialistisia piirteitä. Samalla tavoin kuin italialainen kolonialismi perustui ajatukseen kansakunnan sivistystehtävästä uusissa alusmaissa, myös Italian koillisrajan takaiset eteläslaavilaiset etniset ryhmät nähtiin sivistymättöminä barbaareina, joille antiikin Roomasta, renessanssista ja Venezian tasavallasta kumpuava italialainen sivistys oli opetettava vaikka väkivalloin (Cattaruzza 2007, 43–68; Leghissa 2010, 183; Pizzi 2007, 47–48).

Ensimmäisen maailmansodan lopputuloksena Italia onnistuikin laajenemaan merkittävästi itään, kun Friuli, Trieste, Istria ja osia Dalmatiasta liitettiin Italiaan. Nämä italialaisten italialaisina pitämät alueet eivät kuitenkaan alistuneet uuteen komentoopanematta vastaan. Eri kansallisten ryhmien välinen kamppailu oli kiihtynyt 1800-luvun lopulta lähtien ja huipentui väkivaltaisuuksiin, surmatekoihin ja tuhopolttoihin välittömästi sotaa seuranneina vuosina. Samalla italialaisen kulttuuritaistelun etujoukko muuttui nopeasti. Kansalliskiihkon organisoinnin johtoon asettuivat fasistit, joiden poliittiseen repertuaariin väkivalta ja terrori kuuluivat alusta alkaen (D'Alessio 2008; Pirjevec ja Kacin Wohinz 1998).

Mussolinin noustua valtaan vuonna 1922 koillisen rajaseudun ja Italian Balkanin puoleisten osien saksan-, tsekin- ja puolankieliset Itävallan kansalaiset häädettiin pois maasta. Sloveenien ja kroaattien julkaisutoiminta ja heidän kulttuuri- ja urheilujärjestönsä kiellettiin, koulut suljettiin ja heidät suljettiin ulos valtion viroista. Fasistinen hallinto murskasi poliittisen opposition. Sen puolueet kiellettiin, aktivisteja vangittiin ja teloitettiin ja pantiin toimeen joukkosurmia. Yli 100 000 sloveenia ja kroaattia emigroitui fasismien 20-vuotisen valtakauden aikana joko Jugoslaviaan tai kauemmas Amerikkaan tai Australiaan. Fasistinen hallinto toi karkotetuilta ja surmatuilta vapautuneisiin työpaikkoihin noin 50 000 omaa tukijaansa, *regnicoloa*, Italian niemimaalta. Vastareaktiona Triestessä ja nykyisen Slovenian alueella syntyi fasismien vastaisia maanalaisia liikkeitä, jotka muodostivat myöhemmin pohjan Slovenian toisen maailmansodan aikaisille vastarintaliikkeille (Cattaruzza 2007; Pirjevec 2009; Verginella 2010, 32–34).

Mussolinin syrjäyttämistä heinäkuussa 1943 seuranneessa sekasorrossa ja valtatyhjiössä rintamalinjat ja sotivat osapuolet järjestäytyivät kokonaan uudelleen. Natsi-Saksa miehitti Pohjois-Italian, jonne perustettiin Mussolinin johtama Salòn nukkehallitus ja *Adriatische Küstenland*-niminen saksalainen hallintoalue. Italian pohjoisilla vuoristoalueilla ja Apenniineilla organisoitui fasismin ja natsi-Saksan vastainen vastarintaliike. Kuningas ja marsalkka Pietro Badoglio pakenivat Etelä-Italiaan ja alkoivat organisoida sotaa uudelleen liittoutuneiden puolella. Josip Broz Titon johtamien jugoslaviaalaisten partisaanien tavoitteena oli sosialistisen Jugoslavian perustaminen, johon kuului myös osia Friulista, Trieste ympäristöineen ja Istria. Tätä tavoitetta kannatti aluksi myös osa italialaisesta vasemmistosta ja varsinkin partisaaniliikkeessä johtavaan asemaan nopeasti kohonneet kommunistit (Cattaruzza 2007; Troha 2008).

Jugoslavian kommunistinen puolue ryhtyi organisoimaan partisaaniarmeijan valloittamia alueita ankaralla otteella uudelleen. Niille perustettiin kansanvaltuuskuntia (*poteri popolari*), joiden tarkoituksena oli perustaa alueelle sosialistisia hallintorakenteita ja seuloa epäluotettava väestönosa joko karkotettavaksi tai ainakin poliittisten ja hallintorakenteiden ulkopuolelle (Orlić 2008; 2023). Jugoslaviaalaiset partisaanit ja poliisi vangitsivat ja surmasivat merkittäviä fasisteja, fasistisen hallinnon virkamiehiä ja fasistien kollaboraattoreita. Väkivallan ja vangitsemisten uhreiksi joutui myös fasistien perheenjäseniä ja muita epäilyksen alaisia henkilöitä, joiden asema fasistihierarkioissa ei ollut kovinkaan merkittävä (Verginella 2010, 39).

Vuonna 1945 liittoutuneiden miehitysjoukot jakoivat rajaseudun niin sanottua Morganlinjaa pitkin kahteen vyöhykkeeseen. A-vyöhykkeen muodostaneesta Triestestä oli määrä tehdä YK:n turvallisuusneuvoston valvoma vapaakaupunki (*Territorio Libero di Trieste, TLT*). Jugoslavian hallintaan jääneeseen B-vyöhykkeeseen kuului pieni palanen karstiylänköä hiukan Duinosta pohjoiseen, valtaosa Istriaa, Fiumen kaupunki ja Dalmatian rannikko, joita Italia pitkään sodan jälkeen tavoitteli takaisin omaan hallintaansa. Nykyinen Italian ja Jugoslavian välinen rajalinja vedettiin pääpiirteissään Pariisin rauhansopimuksessa 1947, mutta liittoutuneet lähtivät A-vyöhykkeeltä lopullisesti vasta vuonna 1954, jolloin Triesten kaupunki palautettiin Italialle. Italian ja Jugoslavian välinen raja taas vakiinnutettiin lopullisesti vasta vuonna 1975 solmitussa Osimon sopimuksessa. Jotkut äärioikeistolaiset piirit ovat lämmittäneet rajaseutuirredentismiiä aina näihin päiviin asti ja irredentistinen nostalgia elää edelleen voimakkaana pakolaisjärjestöjen lisäksi Triesten kulttuuripiireissä ja äärioikeistossa (Cattaruzza 2007; Pizzi 2007).

FOIBASURMIEN KAKSI AALTOA

Historiantutkimuksessa Jugoslavian partisaanien ja salaisen poliisin toimeenpanemissa niin sanotuissa foibasurmista erotetaan kaksi eri aaltoa. Ensimmäinen niistä pyyhkäisi Triesten seudun ja Istrian yli syys–lokakuussa 1943 Jugoslavian partisaaniliikkeen valloitettua alueen reilun kuukauden ajaksi. Toinen aalto taas nousi keväällä ja kesällä 1945 Jugoslavian partisaanien valloittamilla alueilla Friulissa, Triestessä ja Istriassa. Tätä aaltoa on pidetty ensimmäistä systemaattisempaan pyrkimyksenä eliminoida fasistit ja heidän kollaboraattorinsa syntymässä olleesta sosialistisesta Jugoslaviasta (Cogoy 2010, 19). Historiantutkijat arvioivat foibasurmien

uhrien yhteismääräksi 3 000–5 000, kun taas pakolaisjärjestöt ja poliittinen äärioikeisto puhuvat ainakin 10 000–20 000 uhrista (*Vademecum per il Giorno del Ricordo* 2019). Koska uhrien täsmällistä määrää on lähes mahdotonta saada selville, hyperbolan käytöstä surmalukujen ja koko ilmiön karneuden paisuttamiseksi on tullut yksi äärioikeiston ja pakolaisjärjestöjen toistuvimmista retorisisista keinoista ja politikointimuodoista (Biloslavo ja Carnieletto 2021; Gobetti 2020, 73–87).

Italian kielen termi *foiba* viittaa Friulin ja Istrian kalkkikivisellä karstialueella sadevesien syövyttämiin syviin onkaloihin, joita oli perinteisesti käytetty kaatopaikkoina ja joihin oli heitetty eri sotien uhreja ja muita vainajia jo paljon ennen toiseen maailmansotaan liittyviä tapahtumia. Toisen maailmansodan jälkeisten surmatöiden tapahduttua siitä johdettiin onkaloon surmaamista tarkoittava verbi *infoibare* (surmata foibaan) ja substantiivit *infoibamento* (foibasurma) ja *infoibati* (foibasurmatut). Tämän kielellä politikoinnin tavoitteena on ollut korostaa surmien raakuutta ja traagisuutta. Vaikka toisen maailmansodan aikana sodan kaikki osapuolet käyttivät onkaloita samoihin tarkoituksiin, jälkikäteen tikunnokkaan on nostettu vain Jugoslavian partisaanit ja salainen poliisi ja heidän toimeenpanemansa surmatyöt, joiden uhrit usein päätyivät näihin onkaloihin ja joista puhumalla on onnistuttu herättämään italialaisissa suorastaan maagista kauhua ja pelkoa (Ballinger 2003; Cogoy 2010; Pizzi 2007).

Katja Pizzin tulkinnan mukaan *foibasta* on 1980-luvulta lähtien tullut kirjallinen topos, joka viittaa pimeään kuiluun ennennäkemättömän väkivallan tyyssijana. Rajaseudun proosassa, runoudessa ja muistelukerronnassa väkivallan uhrit edustavat roomalaista perintöä kantavaa puhdasta italialaisuutta, alueen perinteistä jaloa etnisyyttä, jonka alueelle tunkeutuvat villit ja barbaariset ”slaavit” pyrkivät väkivalloin tukahduttamaan. Vaikka *foibiin* viitattiin traagisen tuhoutumisen symboleina rajaseutukirjallisuudessa jo 1800-luvulta lähtien, ”foibakirjallisuus” on kokenut uuden renessanssin 1990-luvulta lähtien kiihtyneen historiapoliittisen taistelun myötä (Pizzi 2007, 166–174).

Kiistely foibasurmista, niiden uhreista, syistä ja uhrien määrästä jatkuu edelleen. Oikeistopiirit ja pakolaisjärjestöt sisällyttävät uhrien lukumäärään myös sekä muulla tavoin jugoslavalaisissa vankiloissa ja vankileireillä menehtyneet että kadonneet henkilöt. Usein jätetään mainitsematta, että myös partisaanit ja saksalaiset sotajoukot käyttivät karstionkaloita omien vainajiensa hautapaikkoina ja että sodan jälkeen niihin päätyi sosialistista vallankumousta vastustaneita sloveeneja ja kroaatteja (Pirjevec 2009; Verginella 2010). Cogoy'n mukaan (2010, 18) historiapoliittisessa sisällissodassa tästä hyötyvät ne, jotka haluavat esittää foibasurmat italialaisten kannalta mahdollisimman synkässä valossa ja demonisoida Titon partisaanit ja sosialistisen Jugoslavian.

Giovanni Leghissa (2010, 183–187; ks. myös Del Boca 2005) liittää historiapolitiikan retorikan kiinnostavasti vanhempaan jo Italian siirtomaakaudella syntyneeseen ajatukseen ”kunnan italialaisista” (*italiani brava gente*). Hän esittää, että kolonialistisen ideologian mukaan Pohjois- ja Itä-Afrikan valloitus sodissa ei ollut kyse pelkästään suurvaltapolitiittisesta kamppailusta maailman hallinnasta vaan pikemminkin kunnan italialaisten ylevästä sivistystehtävästä, jonka kulttuuriset juuret juontuivat antiikin Roomaan. Kolonialistisella kaudella omaksutun kansallisen minäkuvan mukaan kunnan italialaisten paremmuus suhteessa valloittamiinsa afrikkalaisiin kansanryhmiin ei ollut vain kulttuurista kehittyneisyyttä vaan myös biologista ylemmyyttä. Kunnan italialaisuuden ideologia pyrki pyyhkimään kansallisesta muistamiskulttuurista viitteet

italialaisen siirtomaapolitiikan raakuuteen afrikkalaisiin kohdistuneine verilöylyineen, surmatöineen, pakkosiirtoineen, keskitysleireineen ja kaasun käyttämisineen silloisen Abessinian valloitus sodassa 1936–37.

Toisen maailmansodan jälkeen äärioikeisto ja pakolaisjärjestöt ovat muovanneet ajatusta eteenpäin käsitykseksi pelkästään italialaisista (*italiani in quanto tali*) tai puolustuskyvyttömistä italialaisista (*italiani inermi*) julmien, barbaaristen ja sivistymättömien jugoslaviaalaisten kommunistipartisaanien uhrina. Josip Broz Titosta on tässä retoriikassa ja kuvastossa tehty julma ja laskelmallinen teurastaja, jonka politiikan ensisijaisena tavoitteena oli Istrian etninen puhdistaminen sen italialaisesta kantaväestöstä. Tämä kuvasto oli näkyvästi esillä myös helmikuussa–maaliskuussa 2023 Triesten Civico Museo della civiltà istriana fiumana dalmatassa järjestetyssä italialaisten joukkopakoa käsitelleessä näyttelyssä (ks. näyttelyn katalogi *In Esilio. Atmosfere e propagande ... diverse* 2023; vrt. Gobetti 2020).

Leghissan (2010, 185–187) tulkinnan mukaan äärioikeiston ja pakolaisjärjestöjen markkinoinna puhtaan ja viattoman italialaisuuden retoriikka uppoaa italialaisiin juuri siksi, että se on yhteydessä vanhempaan ajatukseen kunnan italialaisista muita kansoja ylempiä ihmisinä. Limin uhrinationalismin teorian valossa voitaisiin lisätä, että jo kunnan italialaisuuden ideologiassa tapahtuu maaginen metamorfoosi, jonka seurauksena julmaan kolonialismiin syyllistyneet italialaiset muuntuvat jaloa kulttuuriryöstöä tehneiksi hyvän tekijöiksi. Maaginen metamorfoosi tarvitsee toisen pahantekijän tai teurastajan muodostamista, jotta omat surmatyöt ja muut pahat teot saadaan häviämään näkyvistä.

Roberto Spazzalin (1990) urauurtava foibasurmia koskevaa julkista uutisointia ja keskustelua dokumentoiva tutkimus viittaa siihen, että nykyisessä foibadiskurssissa viljelty ilmaus *italiani in quanto tali* on peräisin 1940-luvun fasistisesta retoriikasta, joka vei kiihkonationalismin äärimmäisyyksiin. Sodan aikana fasistinen hallinto pyrki dekontekstualisoinnin ja maagisen metamorfoosin keinoin syyllistämään ”slaavit” kaikista Balkanin alueen väkivaltaisuuksista ja peittämään sekä oman hallintokoneistonsa että *Wehrmachtin* rinnalla taistelleiden italialaisten joukkojen julmuudet ja raakuudet. Spazzalin dokumentoinnista käy ilmi, että ensimmäiset raportit foibasurmista julkaistiin fasistisessa lehdistössä heti niiden tapahduttua syksyllä 1943. Niissä fasistien itsensä toimeenpanemat surmatyöt ja fasistisen hallinnon terrori ja hävitysytö Balkanilla häivyttiin pois näkyvistä ja huomio kiinnitettiin Titon joukkojen surmaamiin italialaisiin ”pelkästään italialaisina”. Näin fasistit itse aloittivat Triesten ja Istrian italiankielisen väestön fasististen sidosten mitätöimisen ja häivyttämisen näkyvistä ja alkoivat luoda kuvaa italialaisista puolustuskyvyttöminä uhreina (*vittime inermi*) (Spazzali 1990, 33–57).

Renate Cogoy (2010, 19) mukaan *foiba* hautana -metaforan voima voidaan ymmärtää paremmin politisoituneena freudilaisena torjuntamekanismina. Tapahtumat demonisoidaan ja mystifoidaan lukumääriä paisuttamalla, syyllistämällä jugoslaviaalaiset partisaanit kaikesta, kuvaamalla heidät sivistymättöminä, verenhimoisina ja brutaaleina pyöveleinä ja luomalla kuvaa *foibista* syövereinä, joihin ruumiit ja niiden henkilöllisyys katoavat jälkiä jättämättä. Näin synnytetään torjuntamekanismi, jonka avulla oman ryhmän syyllisyys ja vastuu projisoidaan ”slavokommunisteihin”, kunnan italialaisten historiallisiin vihollisiin. Samalla torjutaan tosiasia ja muisto siitä, että Italian fasistinen diktatuuri yritti väkivaltaisesti italialaista koillisen rajaseudun ja Istrian, murskata sloveenien ja kroaattien kulttuurit ja elinolosuhteet ja eliminoida

suuren joukon poliittisen opposition edustajia. Kun foibasurmat määritellään etniseksi puhdistukseksi, tapahtuu roolien vaihdos uhrien ja pyöveleiden välillä (Cogoy 2010, 20). Limin uhrinationalismin teoriassa tällaista roolit vaihtavaa ja vastuusuhteet ylösalaisin kääntävää operaatiota kutsutaan maagiseksi metamorfoosiksi.

Kun foibasurmat verhotaan käsittämättömyyden ja ainutkertaisuuden kaapuun, keskustelu henkilökohtaisesta vastuusta ja osallisuudesta rajaseudun tapahtumiin onnistutaan torjumaan. Italialainen oikeisto välttelee edelleen tilintekoa sodanaikaisesta vastuusta ja osallisuudesta fasismin ja natsismin rikoksiin (Franzinelli 2022). Limin uhrinationalismin teorian käsitteistöllä ilmaisten rajaseudun traagiset tapahtumat ja foibasurmien muisto pyhitetään, jotta vältetään keskustelu tapahtumien todellisesta kulusta ja niihin liittyneistä vastuusuhteista.

EXODUS ITALIAAN

Kiistely foibasurmista liittyy kiinteästi toiseen niitä seuranneeseen rajaseutuilmioon, nimittäin noin 250 000 italialaisen pakenemiseen Jugoslavialle jääneiltä alueilta 1940- ja 1950-luvuilla. Tätä raamatullisesti *Exodukseksi* (*Esodo*) kutsuttua ilmiötä koskevat tiedot ovat foibasurmia koskevia tietoja ja käsityksiä luotettavampia. Vaikka arviot pakoon lähteneiden määrästä vaihtelevat 250 000:sta (historiantutkijat, ks. *Vademecum per il Giorno del Ricordo* 2019) liki 400 000:een (pakolaisjärjestöt ja äärioikeisto, ks. esim. Biloslavo ja Carnieletto 2021; ks. myös internetsivustot³), tiedetään varmuudella, että asia koski satoja tuhansia ihmisiä, joiden kohta-loista on olemassa runsaasti sekä muistelukerrontaa että kriittistä tutkimusta.

Sekä italialaisessa muistelukerronnassa että historiantutkimuksessa vakiintuneen *Exodus*-termin (*Esodo*) mukaisesti italialaisten joukkopakoon Jugoslavialle jääneiltä alueilta viitataan italian kielelle ominaisella erottelulla maanpakolaisen (*esule*) ja minkä tahansa muun pakolaisen (*profugo*) välillä. Tällä tavoin halutaan korostaa ilmiön luonnetta juutalaisten raamatullista kohtaloa muistuttavana ainutkertaisena karkotuksena ja välttää rinnastusten tekemistä sekä maailmansotien jälkeisiin laajoihin pakolaisvirtoihin että varsinkin nykyisiin siirtolaisvirtoihin. Samalla piirit, jotka ovat vuosikymmenten ajan sitkeästi kampanjoineet sen puolesta, että foibasurmat ja *Exodus* tunnustettaisiin kansalliseksi tragediaksi, jonka muiston vaaliminen vaatii valtiollisia rituaaleja, vastustavat kiivaasti Välimeren yli tulevien pakolaisten vastaanottamista.

Istrian pakkomuutto- tai joukkopakoilmiölle on ominaista pitkäkestoisuus ja monisyisyys. Se tapahtui useammassa aallossa 1940-luvun puolivälistä aina 1950-luvun lopulle. Muuttoaaltojen huiput noudattivat Italian ja Jugoslavian välisen rajakiistan ja rajaan liittyvien muutosten sykliä. Esimerkiksi Pariisin rauhansopimus vuonna 1947 laukaisi joukkopaon Polasta (nykyinen Pula Kroatialle kuuluvan Istrian alueella), kun kävi selväksi, että kaupunki jäisi pysyvästi Jugoslavian hallintaan. Titon ja Stalinin välirikko vuonna 1948 sysäsi pakomatalle tuhansia kommunisteja, jotka pitivät silloin stalinistisen Italian kommunistisen puolueen puolta ja pelkäsivät oman nahkansa puolesta muuttuneessa ideologisessa ilmastossa (Pupo 2005).

Vaikka italialaisten *Exodus* Jugoslavialle jääneiltä alueilta luokitellaan historiantutkimuksen piirissä yleensä osaksi toista maailmansotaa seuranneita pakkomuuttoaaltoja (Orlić 2023), siinä ei ollut kysymys italialaisten kirjaimellisesta karkottamisesta (kuten saksalaisille ja unkarilaisille

tehtiin) tai silkasta muuttamaan pakottamisesta. Muuttoliikkeen sysäsi liikkeelle pikemminkin italialaisten syvästi antikommunistinen maailmankatsomus, joka vähintään lähenee fasismia, ja tästä seurannut usein aiheellinen pelko omasta kohtalosta sosialistisesti hallitussa Jugoslaviassa. Sekä naapurien vangitseminen ja öinen katoaminen jälkiä jättämättä että valtaviin mittasuhteisiin paisuneet huhut foibasurmista olivat omiaan kasvattamaan pelkoa. Toisinaan kasvava pelko yltyi joukkohysteriaksi ja liikkeelle lähdettiin, koska kaikki muutkin lähtivät (Pizzi 2007, 167).

Oma osuutensa lähtöhalukkuuteen oli myös edellä käsitellyllä italialaisväestölle ominaisella kulttuurisella ylemmydentunnolla, joka sai sen vierastamaan uusia hallitsijoita sivistymättömänä rahvaana. Italialaisten pakolaisten muistelmista voi esimerkiksi löytää kuvauksia kroatian kansantanssi-illoista alueelle tunkeutuneen uuden väestön rahvaanomaisena, vieraana ja suorastaan väkivaltaisena rituaalina, joka oli omiaan herättämään kammaa sivistyneissä italialaisissa (ks. esim. Mori ja Milani 2018; Amadei 2022).

Suoranaisen karkottamisen asemesta Jugoslaviassa otettiin käyttöön niin sanottu optiojärjestelmä. Sen mukaisesti italiankielisen väestön piti valita sosialistisen järjestelmän ja slovenian tai kroatian kielen käyttökieleksi omaksumisen ja Italiaan emigroitumisen välillä. Matkaan ei kuitenkaan voinut lähteä noin vain. Ensin oli täytettävä optiohakemus, jota kaikissa tapauksissa ei hyväksytty, vaan lähteminen estettiin tai sitä ainakin viivytettiin. Näin kävi ennen kaikkea ammattitaitoisen työväestön ja korkeasti koulutettujen erityisosajien kohdalla, joista sodan ja sisällissodan runtelemassa maassa oli huutava pula (Orlic 2023). Esimerkiksi Italian opetusministeriön syksyllä 2022 julkaiseman koillisen rajaseudun historiaa käsittelevän 80-sivuisen opetusohjemonisteen mukaan Jugoslaviassa hylättiin noin 20 000 optiohakemusta (ks. *Linee guida per la didattica della frontiera adriatica*).

Vaikka lähtijöiden joukossa oli myös muutamia tuhansia fasistien ja natsien kanssa yhteistoimintaa harjoittaneita tai muutoin sosialismia vierastaneita sloveeneja ja kroaatteja, valtaosan pakolaisista muodostivat Istrian ja Dalmatian rannikkoseutujen italiankieliset asukkaat. On laskettu, että heistä lähti noin 90 prosenttia. Vain ani harvassa italialaisessa lähteessä viitataan siihen, että tätä aukkoa paikkaamaan tulleet uudet asukkaat eivät läheskään aina olleet ”vieraita muukalaisia”, vaan joukossa oli runsaasti myös ”paluumuuttajia”, aikaisemmilla vuosikymmenillä fasistista sortoa pakoon lähteneitä sloveeneja ja kroaatteja, jotka saivat lopultakin tilaisuuden palata alkuperäisille asuinseuduilleen (Verginella 2010). Sekä italialaisessa historiankirjoutuksessa että muistelukerronnassa on paljon tavallisempaa korostaa traagista tyhjyyttä, jonka italiankieliset pakolaiset jättivät jälkeensä (Bernas 2010; Miletto 2020; Spazzali 2022).

Exodusen liikkeelle sysänneiden syiden kääntöpuolen muodostaa pakolaisten vastaanotto- ja kotouttamispolitiikka Italiassa. Italian valtio organisoisi ainoastaan Polan evakuoinnin vuonna 1947, ja pakolaisjärjestöt ovat jälkikäteen arvostelleet sitä ankarasti pakolaisten huonosta kohtelusta. Moni Istrian ja Dalmatian pakolainen joutuikin viettämään vuosikausia valtion perustamissa pakolaiskeskuksissa, joista jotkut kehittyivät 1950- ja 1960-luvuilla pakolaiskaupunginosiksi kuten esimerkiksi Etelä-Rooman Eurissa sijaitseva Quartiere Giuliano Dalmata (ks. Micich ja De Angelini 2020). Pakolaisjärjestöt ja yksittäiset pakolaiset ovat myös arvostelleet pakolaiskeskusten karuutta ja huonoa organisaatiota. Ankaraa kritiikkiä on niin ikään kohdistettu paikallisen väestön väitettyyn vihamielisyyteen tulokkaita kohtaan. Pakolaisten muistelmissa valitetaan usein, että paikallinen väestö piti heitä kaikkia fasisteina, kun todellisuudessa ani harva oli ollut todellinen fasisti (Amadei 2022; Bernas 2010). Muistelmassa ja tutkimuskirjallisuudessa annettavat esimerkit

syrynnästä ja huonosta kohtelusta toistuvat kuitenkin aina samoina. Toisaalta viitataan Modenan kommunisteihin, jotka suhtautuivat syrjäkarein lakkorikkureina toimineisiin pakolaisiin, ja toisaalta mainitaan Bolognan rautatieaseman junanlähettäjä ja muu henkilökunta, joka kieltäytyi antamasta vettä pakolaisjunan matkustajille (Orlic 2023).

Istrian ja Dalmatian pakolaisjärjestöjen mukaan näiltä alueilta tulleille pakolaisille olisi pitänyt järjestää parempi kohtelu kuin muille sodan runtelemille ryhmille ja heidän tragediansa olisi pitänyt välittömästi sodan jälkeen kohottaa Italian kansallisen historian tärkeimpien tapahtumien joukkoon sille kuuluvine valtiollisine muistamisrituaaleineen (Micich 2015; Spazzali 1990). Ääri-oikeiston tukemien pakolaisjärjestöjen sitkeä propagandatyö ja poliittinen taistelu onkin tuottanut merkittäviä tuloksia. Foibasurmat ja joukkopako nauttivat nykyisin erityisestä huomiosta niin valtion ylläpitämissä kansallisissa muistamiskäytännöissä kuin kansalaisyhteiskunnan tason muistelukerronnassa. Triesten seudun lisäksi myös muualle Italiaan on kiihtyvällä tahdilla perustettu asiaan liittyviä muistomerkkejä, aukioita, puistoja, museoita ja tutkimuskeskuksia, joihin järjestetään kouluretkiä kaikkialta Italiasta. Monet pakolaiskeskukset ympäri Italiaa on museoitu ja niiden yhteydessä toimii tutkimuskeskuksia kuten Museo e Archivio di Fiume Roomassa tai Civico Museo della Civiltà istriana fiumana e dalmata ja sen yhteydessä toimiva Istituto Regionale per la Cultura Istriano-fumano-dalmata Triestessä. Italiassa on vuodesta 2005 lähtien vietetty kymmenes helmikuuta foibasurmien muistopäivää, joka muodostaa samalla edelleen vastalauseen tällä päivämäärällä vuonna 1947 solmitulle Pariisin rauhansopimukselle. Vuosina 1999–2006 virassa toimineesta Carlo Azeglio Ciampista lähtien Italian presidentit ovat leimanneet Titon Jugoslavian italialaispolitiikan etniseksi puhdistukseksi ja korostaneet Istrian, Fiumen ja Dalmatian italiankielisen väestön poliittista viattomuutta. Vastuu fasismin kauden rikoksista on pyyhkäisty lähes täysin pois muistopäiväretoriikasta (Focardi 2020, 235–258).

TAPAUKSEKSI NORMA COSSETTO

Norma Cossetto oli istrialaisen suurmaanomistajan, kuntapäällikön ja fasistipomon, Giuseppe Cossetton, vanhin tytär. Giuseppe Cossetto kuului fasistisen liikkeen perustajajäseniin ja osallistui Mussolinin syksyllä 1922 järjestämään marssiin Roomaan, jonka seurauksena kuningas Vittorio Emanuele II luopui aikeista julistaa maahan poikkeustila ja luovutti vallan Mussolinille. Norma Cossetton elämästä kertovissa narratiiveissa toistuu topos, jonka mukaan Giuseppe Cossetto oli kaikkien alaistensa ja työntekijöidensä – myös ”slaavien” – syvästä kunnioittama ja rakastama esimies, joka ei epäröinyt rientää apuun aina, kun sitä tarvittiin. Toinen Norman elämäntarinassa toistuva topos on kuvaus hänen naisellisesta persoonallisuudestaan. Norma kuvataan kauniiksi, iloiseksi, valoisaksi, reippaaksi, päättäväiseksi, ahkeraksi ja eteenpäin pyrkiväksi nuoreksi naiseksi, joka kunnioitti ja totteli vanhempiaan eikä uhmannut koskaan näiden tahtoa. Norma ei häntä koskevien kuvausten mukaan tehnyt mitään erityistä ansaitakseen marttyyrin kehän päänsä päälle, ja juuri siksi on helppo korostaa sekä hänen feminiinistä viattomuuttaan ja puhtauttaan että hänen marttyyrikuolemaansa ”pelkästään italialaisena” (*italiana in quanto tale*). (ks. esim. Mondoni ja Garibaldi 2020; *Norma Cossetto. Rosa d'Italia* 2021; Sessi 2007). Limin uhrinationalismin teorian valossa Normaa

koskevat kuvaukset voidaankin ymmärtää pyhittämisoperaatioiksi, joissa uhrin viattomuus ja syyttömyys mihinkään rikolliseen on omiaan kohottamaan hänet marttyyrin asemaan. Norma antoi nuoren elämänsä puhtaan italialaisuuden puolesta, ja siksi hänet voidaan ylevöittää koko rajaseudun traagisen historian kansallisen muistamisen symboliksi.

Monissa narratiiveissa (esim. Sessi 2007) tuodaan kuitenkin myös esiin, että Norma omak-sui jo varhain isänsä fasistisen maailmankatsomuksen, osallistui innokkaasti fasistisiin joukko-kokouksiin, toimi lukioaikana Goriziassa fasistisessa koululaisyhdistyksessä ja aloitettuaan opinnot Padovan yliopistossa vuonna 1939 liittyi välittömästi fasististen opiskelijajärjestöjen (GUF) Polan naisosastoon toimien myös sen sihteerinä. Norma kirjoittautui Padovan yliopis-tossa humanistiseen tiedekuntaan, missä hän tentti latinalaista kirjallisuutta, saksan kieltä ja kir-jallisuutta, maantiedettä, *Risorgimenton* historiaa ja kristillistä arkeologiaa. Yleensä hänen väi-tetään kuitenkin valmistelleen Istriian maaperää, bauksiittia, käsiteltyttä loppututkielmaa (*la tesi di laurea*), jota varten hänen kerrotaan pyöräilleen kesäisin ympäri Istriaa keräämässä näytteitä. Normaa käsittelevistä teksteistä ei käy ilmi, kuinka humanistiset opinnot pätevöittivät tällaisen tutkielman tekemiseen. Limin uhrinationalismin teorian valossa onkin mahdollista, että ky-seessä on hänen toimintansa depolitisointi dekontekstualisoimalla se harmittomaksi maaperä-näytteiden keräilyksi. Vastoin Normasta esitettyä valtavirtatarinaa hänen elämäänsä selvittänyt toimittaja Patrizia Lucchi Vedaldi (2020) on esittänyt, että Normaa ohjannut maantieteen pro-fessori Lorenzi vältti yleensä antamasta fyysiseen maaperään liittyviä aiheita suosien teemoja, jotka liittyivät jollain tavoin rajaseudun historian italialaisuuden korostamiseen. Tältä pohjalta Lucchi Vedaldi arvelee, että juuri Norman tutkielman aihe saattoi olla hänet ratkaisevasti par-tisaanien silmissä komprometoinut tekijä ja ainakin lisäsyy hänen vangitsemiseensa. Norma Cossetton tarinaa kriittisesti selvittänyt Claudia Cernigoi (2021, 6) korostaa eri tarinaversioiden keskinäisiä ristiriitaisuuksia ja viittaa myös yhteen ensimmäisistä versioista vuodelta 1949, jossa Norman työn aiheeksi kerrotaan Istriian varhaiset kuntamuodostelmat.

Isän ja tyttären lisäksi perheeseen kuului äiti Margherita ja pikkusisko Licia, jonka sitkeän vuosikymmeniä kestäneen työn tulos ”Norma-kultti” ainakin osittain on. Padovan yliopiston arkistossa säilyneistä dokumenteista käy ilmi, että Licia aloitti sisarensa kuvan kiillottamisen ja hänen puhtaan ja viattoman italialaisuutensa korostamisensa lähes välittömästi Norman kuo-leman jälkeen (*Archivio N.U.P.*) ja jatkoi tätä toimintaa kuolemaansa asti vuonna 2013. Licia Cossetto antoi siskonsa kohtaloa käsitteleviä haastatteluja sekä tiedotusvälineille että Norma-propagandan kirjoittajille, ja monet niistä ovat jatkuvasti katsottavissa *Youtubessa* tai luettavissa eri pakolaisjärjestöjen sivustoilla.

Tiedetään varmuudella, että Norma Cossetto katosi ja mitä suurimmalla todennäköisyydellä surmattiin 5.10.1943. Varmat tosiasiat kuitenkin loppuvat tähän, ja kaikki muu perustuu toisen käden silminnäkijätodistuksiin ja sitkeästi levitettyihin tarinoinhin ja huhuihin. Norma Cosset-ton tarinan pääkertojan, hänen siskonsa Lician, kertoman eri haastatteluissa osittain vaihtelevan tarinan mukaan partisaanit, joista osa oli italialaisia, hakivat Norman kaksi kertaa kuulusteluihin. Toinen kerta huipentui useamman päivän vangitsemiseen, kiduttamiseen, toistuvaan rais-kaamiseen ja surmaamiseen heittämällä hänet kädet piikkilangalla sidottuina ja vielä elävänä yhdessä muutaman muun vangin kanssa *foibaan* siten, että hänen jalkojensa väliin oli isketty seiväs (*Norma Cossetto. Rosa d'Italia* 2021). Joidenkin versioiden mukaan ruumiin päälle oli lisäksi paiskattu musta koira. Paikallisen kansanperinteen mukaan musta koira esti vainajaa

saamasta rauhaa ja pääsemästä pois limbosta (Cristicchi ja Bernas 2014, 29–30; Pirjevec 2009, 53–54). Pahoinpitelyn ja surmaamisen syyksi Licia kertoo, että Norma kieltäytyi ryhtymästä partisaanien kollaboraattoriksi ja säilytti urheasti ja otsa kirkkaana fasistisen maailmankatsomuksensa ja isänmaallisuutensa. Kertomus pahoinpitelystä ja raiskauksesta taas perustuu siihen, mitä Licia oli kuullut naiselta, joka asui Norman vangitsemispaikan naapurissa. Naapurin kertoman mukaan tämä oli kuullut rakennuksesta vaikerrusta ja itkua (Mondoni ja Garibaldi 2020). Joidenkin versioiden mukaan naapuri oli myös omin silmin nähnyt Normaa raiskattavan (Sessi 2007). Vallattuaan alueen takaisin partisaaneilta saksalaisten sotilasviranomaisten asettama tutkintakomitea tutki *foiban*, nosti ruumiit esiin ja järjesti niiden tunnistamisen. Licia ei tunnistanut sisarensa kasvoja tai ruumiinrakennetta vaan hänen villapuseronsa, joka oli silloin muodikas tirolilaispusero. Norman ruumiin ensimmäisenä nähnyt foibaan laskeutunut marsalkka Arnaldo Harzarich taas kertoi sotilasraportissa, että löytöhetkellä Norman alaston ruumis oli ihmeteltävän hyvin säilynyt ja täysin ruhjeeton (Cernigoj 2005, 146–147).

Normaan liittyvän varman tiedon vähäisyydestä huolimatta hänestä ja hänen tarinastaan on kirjoitettu lukuisia kirjoja (ks. esim. Mondoni ja Garibaldi 2020, *Norma Cossetto. Rosa d'Italia*) ja piirretty sarjakuva, jota käytetään kouluopetuksessa (Merlino ja Delvecchio 2018). Lisäksi hänen tarinastaan on tehty pitkä elokuva (*Red Land. Rossa Istria*), jonka rahoittamisessa ja tuottamisessa Italian yleisradioyhtiö Rai oli mukana ja joka lähetetään televisiossa joka vuosi foibauhrien muistopäivänä. Joissakin kirjoissa Norman tarina pyritään rekonstruoimaan mahdollisimman tarkkaan haastattelulausuntojen (naapurit, sukulaiset), *Wehrmachtin* tutkintapöytäkirjojen, sanomalehtiartikkeleiden ja muun toisen käden materiaalin avulla ja yritetään tällä tavoin luoda vaikutelma pyrkimyksestä ”vain totuuteen”. Etenkin Norman siskon, Lician, lausuntoja ja haastatteluja pidetään yleensä täysin luotettavina sukulaisuudesta ja niiden keskinäisistä ristiriitaisuuksista huolimatta. Norma Cossetton Wikipedia-sivustoa päivitetään jatkuvasti ja hänestä on asiasana italialaisessa naisten ensyklopediassa.⁴ Nettiin on myös ladattu runsaasti hänen valokuviaan ja hänestä kirjoitettuja ihannoivia lehtijuttuja. Jotkut kirjoittajat irrottavat tarkoituksella pelkästä ”dokumentaristisuudesta” vedotakseen lukijoiden tunteisiin. Esimerkiksi Anne Frankin päiväkirjan italiannoksen tekijä Frediano Sessi (2007) on kirjoittanut kuvitteellisen Norma Cossetton päiväkirjan, joka on saavuttanut Italiassa suuren suosion.

Kaikkialla, missä foibasurmia muistellaan, on oma osastonsa myös Norma Cossettolle, kuten esimerkiksi Triesten lähistöllä sijaitsevan Basovizzan foibamonumentin yhteydessä toimivassa pienessä foibasurmien museossa tai Triestessä sijaitsevan Civico Museo della Civiltà Istriana Fiumana e Dalmatan järjestämässä *Exodusta* käsitelleessä näyttelyssä helmi-maaliskuussa 2023. Norma Cossetto on viimeisten parin kolmen vuosikymmenen aikana saanut yhteensä lähes 400 nimikkokatua, muistomerkkiä, aukiota ja puistoa ympäri Italiaa ja niiden määrä kasvaa koko ajan. Aluksi niitä vastustettiin vasemmiston johtamissa kunnissa, mutta vastustus on vähitellen laantunut.

Norma Cossetton surmaamisen muistopäivää vietetään juhlallisoin menoin 5. lokakuuta hänen lukiokaupungissaan Goriziassa Italian koillisrajalla. Muualla Italiassa käydään laskemassa kukkia hänen muistomerkeilleen ruusu Normalle -kampanjan merkeissä, jonka foibaurhien muistopäivän toimikunta käynnisti muutama vuosi sitten (Mondoni ja Garibaldi 2020). Hänelle on postuumisti myönnetty kunniamerkki kahteen eri otteeseen. Ensin asialla oli Padovan yliopisto, joka myönsi hänelle postuumisti tutkinnon vuonna 1949 (*laurea ad honorem*). Vuoden

2005 helmikuussa presidentti Ciampi taas myönsi hänelle Italian valtion kultaisen ansiomitalin (*la medaglia d'oro al merito civile*). Lisäksi Padovan yliopisto ja kaupunki paljastivat vuoden 2011 foibauhrien muistopäivän viettämisen yhteydessä Norma Cossetton muistolaatan yliopiston päärakennuksen sisäpihalla (*Cortile Littorio*).

Norman opiskelukaverin ja sisaren esimerkiksi Frediano Sessille (2007) antamien lausuntojen mukaan Norma oli varsin intohimoinen fasistinen opiskelija-aktiivi, joka levitti aatteensa propagandaa ja piti etenkin fasistisiin joukkokokouksiin osallistumisesta. Foibasurmia ja varsinkin Normaa koskevissa kertomuksissa sitoutuminen fasismiin tulkitaan kuitenkin merkiksi nuoren ihmisen ihanteellisuudesta ja peräänantamattomasta rakkaudesta Italiaa kohtaan. Fasistiseen ideologiaan ja politiikkaan kuulunut äärimmäinen terrori ja väkivalta häivytetään näkyvistä niin, että fasismi yhtäläistyy lopulta ylevään isänmaallisuuteen. Rajaseutujen fasistiset asukkaat alkavat näyttäytyä esikuvallisina isänmaan ystävinä, jotka puolustivat viimeiseen asti alueen etnistä ja kulttuurista italialaisuutta (Pizzi 2007, 167–168). Limin uhrinationalismin teorian valossa kysymyksessä on maaginen metamorfoosi, jossa pahantekijät ja uhrit vaihtavat paikkaa. Nuoren ja kauniin Norman figuuri tarjoaa mielikuvan viattomasta ja puhtaasta uhrista, joka surmattiin pelkästään siksi, että hän oli italialainen (*italiana in quanto tale*). Surmatuksi tuli siis rajaseutujen, Istrian, Fiumen ja Dalmatian ikiaikainen italialaisuus itsessään (*italianità*), jonka keulakuvaksi Norma Cossetto nostetaan. Nuoren naisen surma ja raiskaus vertautuu pyhän ja kalliin Äidinmaan (italialaiset puhuvat *madre patriasta*, joka on tavallaan oksymoron, äiti-isänmaa) runtelemiseen ja tuhoamiseen. Norman tuhoaminen merkitsee koko italialaisen kansallisen yhteisön tuhoamista (Zamparutti 2017, 24–27).

Federico Tenca Montini on huomauttanut, että Italia-neidon runtelija ja raiskaaja ei ole kuka tahansa, vaan tarina perustuu pitkään italialaiseen perinteeseen kuvata slaavilainen seksuaalisuus primitiivisenä, väkivaltaisena ja vastenmielisenä. Norma Cossetton kohtalo asetetaan tähän traditioon ja esitetään etnisenä raiskauksena. Viittaamatta Limin teoriaan uhrinationalismista Tenca Montini tunnistaa Norma Cossetton tarinassa hyvin samankaltaisen maagisen metamorfoosin ja dekontekstualisoinnin strategian kuin siinä esitetään. Hänen mukaansa Norman tarina asettuu osaksi äärioikeiston pyrkimystä depolitisoida ja normalisoida fasismin perintö häivyttämällä näkyvistä italialaisten oma vastuu fasismin rikoksista ja syyllistämällä ja demonisoimalla sloveenien ja kroaattien sodanaikainen vastarinta kaikin tavoin (Tenca Montini 2023, 48). Tämä retorinen strategia perustuu kahteen italialaisessa rajaseutuhistoriassa vakiintuneeseen topokseen: toisaalta kuvaan italialaisista istrialaisina alkuperäisasukkaina, toisaalta ”slaaveihin” ikiaikaisten venetsialaisten – siis italialaisten – alueiden vieraina valloittajina. Tenca Montini viittaa myös yllä mainittuun sarjakuvakirjaan *Foiba Rossa*, jonka avulla hänen mukaansa yläkoululaisille opetetaan, että seksuaalinen väkivalta on tyypillinen slaavilainen ja kommunistinen piirre (Tenca Montini 2023, 58).

Tenca Montini esittää, että viime vuosina kaiken aikaa vahvistunut ”Norma-kultti” on saanut ”femonationalistisia” piirteitä etenkin italialaisessa valtamediassa. Italian nykyinen pääministeri, äärioikeistolaisen Fratelli d’Italia -puolueen puheenjohtaja Giorgia Meloni on yksi tämän suuntauksen airueista. Lokakuussa 2018 hän kirjoitti Facebook-päivityksen, jossa hän toisti nyttemmin jo yleiseksi mantraksi muodostuneen kuvauksen Norma Cossettosta Istrian italialaisena, jonka Titon partisaanit surmasivat, koska hän kieltäytyi luopumasta isänmaanrakkaudestaan, ja joka kuoli kommunistien häpäisemänä eikä ole siksi saanut koskaan osakseen solidaarisuutta

feministien taholta (Meloni 2018). Tenca Montinin tulkinnan mukaan juuri Norma Cossetton tarinan näennäinen feministinen relevanssi on yksi syy siihen, miksi yhä useampi kaupunki Italiassa päättää nimetä kadun tai aukion hänen mukaansa. Populistinen (ääri)oikeisto on ottanut maailmalla virinneen kadunnimi- ja monumenttifeminismin omaan käyttöönsä ja hyödyntää kvasifeministisiä teemoja politiikassaan laajemminkin. Se esimerkiksi puolustaa naisen oikeutta olla tekemättä aborttia. Ajatus oli myös yksi Melonin viimevuotisen parlamenttivaalikampanjan keskeisistä vaatimuksista (Tenca Montini 2023, 62; Meloni 2021, 133–157). ”Norma-kulttiin” kriittisesti suhtautuvien tahojen on yhä vaikeampi torjua ja hillitä sen leviämistä kaikkialle, koska nuoren ja viattoman naismarttyyrin kansallisen muistamisen torjuminen voitaisiin helposti tulkita silkaksi antifeminismiksi ja naisvihaksi.

LOPUKSI

Keväällä 2023 Italian historiapoliittinen ”sisällissota” kuumeni jälleen, kun Meloni yritti ujuttaa natsifasismista vapautumiseen liittyvien muistopäivien vieton rituaaleihin oikeiston siihen mennessä vain foibasurmien yhteydessä markkinoiman ajatuksen uhriudesta, joka johtuu pelkästään italialaisuudesta sinänsä (*italiani in quanto tali*). Kun Roomassa vietettiin natsien maaliskuussa 1944 toimeenpaneman niin sanotun Fosse Ardeatinen verilöylyn muistopäivää, Brysselissä työmatkalla ollut pääministeri totesi Euroopan Neuvostolle, että Italiassa muisteltiin parhaillaan, kuinka 79 vuotta aikaisemmin natsien miehitysjoukot surmasivat kostoiskuna partisaanien aikaisemmin tekemälle Via Rasellan pommi-iskulle 335 italialaista ”vain koska he olivat italialaisia” (*solo perché italiani*) (il Fatto Quotidiano 2023).

Melonin lausunto sai osakseen raivoisan vastalausemyrskyn. Natsit eivät tietenkään surmanneet ketään pelkän italialaisuuden takia vaan siksi, että uhrit olivat kuuluneet antifasistiseen vastarintaliikkeeseen. Lisäksi Fosse Ardeatinen iskun uhrien joukossa oli ollut kymmeniä juutalaisia. Pian tämän jälkeen senaatin puhemiehenä toimiva Melonin puoluetoveri Ignazio La Russa hämmensi entisestään kiivasta julkista polemiikkaa tokaisemalla, että Via Rasellan partisaani-isku oli kaikkea muuta kuin ylevä sivu Vastarinnan historiassa, koska uhrit olivat puolittain eläköityneiden ikämiesten soittokunnan jäseniä (la Repubblica 2023). Todellisuudessa isku kohdistui keskeiseen Roomassa toimineeseen SS-yksikköön.

Vastalausemyrsky voitaisiin tietysti tulkinta varmaksi merkiksi siitä, että Italian historiapoliittisessa ”sisällissodassa” on tietty raja, jota kukaan ei voi ylittää ja se raja on ajatus antifasistisesta Vastarinnasta Italian tasavallan kyseenalaistamattomana perustana. Tulkintani mukaan Melonin lausunto viittaa kuitenkin siihen, että poliittinen äärioikeisto on ryhtynyt avoimeen taisteluun tätä perustaa vastaan. Meloni on eri yhteyksissä toistuvasti todennut, että hän pitää antifasismia päävihollisenaan eikä koskaan luovu sen vastaisesta taistelusta, koska antifasistit haluavat työntää postfasistit takaisin poliittisen kentän ja kansalaisyhteiskunnan marginaaliin. (Meloni 2021, 271; Palladino 2023, 11–12, 148). *Corriere della Sera* -lehdessä 25. huhtikuuta julkaisemassaan avoimessa kirjeessä pääministeri asettaa antifasismien tilalle ajatuksen kansallisen historian merkkipaalujen ”yhteisesti jaetusta muistamisesta” (*memoria condivisa*). Niiden joukossa natsifasismista vapautumisen muistamisen täytyy Melonin mukaan perustua yhtä lailla Vastarinnan

aikaisten partisaanien toimeenpanemien teloitusten tuomitsemiseen kuin foibauhrien muistamiseen. Lisäksi vapautumisen vuosipäivän viettämisen täytyy perustua ajatukseen siitä, että myös hävinneen osapuolen edustajat olivat sodan uhreja ja että postfasistit tulisi hyväksyä poliittisen yhteisön yhdenvertaisiksi jäseniksi (Corriere della Sera 2023). Limin uhrinationalismin teorian valossa kysymyksessä on maaginen metamorfoosi, jonka avulla pahantekijöistä (fasistit) tulee uhreja ”pelkästään italialaisina”. Samalla fasismi depolitisoidaan dekontekstualisoinnin avulla ja asetetaan osaksi yhteisesti jaettua ja hyväksyttyä kansallista historiaa.

Tässä artikkelissa on esitetty tulkinta siitä, kuinka alun perin Italian koillisella rajaseudulla ylläpidetty käsitys italialaisesta fasismista ylevänä aitoa ja alkuperäistä italialaisuutta ”slavokommunistista” uhkaa vastaan puolustavana maailmankuvana ja liikkeenä on vähitellen päässyt ulos sille toisen maailmansodan jälkeen osoitetusta poliittista ja kulttuurisesta marginaalista. Kun postfasistit muodostivat aluksi pääasiassa Veneton maakuntaan ja Triesten seudulle keskittyneen vastakulttuurin ja vastajulkisuuden, he ovat vuosikymmenten kuluessa onnistuneet tunkeutumaan osaksi valtakulttuuria ja –julkisuutta. Tämä on paljolti tapahtunut käyttämällä taitavasti hyväksi foibasurmiin liittyvää äänekästä propagandaa, joka on perustunut ajatukseen italialaisista kunnan ihmisinä (*italiani brava gente*), jotka joutuivat barbaaristen ”slavokommunistien” raa’an väkivallan uhreiksi pelkästään siksi, että he olivat italialaisia (*italiani in quanto tali*). Propagandan avulla on luotu historiallinen tapahtuma, joka tukee ajatusta italialaisista jugoslaviaalaisten kommunistien etnisen väkivallan viattomina uhreina, joiden traagista kohtaloa muualla maailmassa ei ole ollenkaan ymmärretty (vrt. Zamparutti 2017, 23).

Foibasurmien ja Norma Cossetton tapauksen historiapolitiittinen hyväksikäyttö voidaankin ymmärtää esimerkkitapaukseksi Jie-Hyun Limin esittämästä uhrinationalismista, jossa italialaisen kansallisen identiteetin perustaksi on muurattu ajatus yhdessä jaetusta uhriudesta. Samalla kun kaikkia italialaisia vaaditaan tunnustamaan foibasurmien kansallinen merkitys, osallistutaan globaaliin kilpailuun uhriudesta kahdella eri tavalla. Toisaalta käytetään hyväksi kulttuurista omimista rinnastamalla oma uhriutumisen sekä holokaustin uhriihin että Jugoslavian hajoamissotien etnisiin puhdistuksiin. Toisaalta taas oma uhriutumisen singularisoidaan, ainutkertaisesti julistamalla se traagisuudessaan täysin vertaansa vailla olevaksi maailman muiden uhriutumistarinoiden joukossa. Foibasurmien ymmärretään myös olevan *sui generis* siinä mielessä, että niille ei pidä etsiä historiallisia syitä tai taustatekijöitä koillisen rajaseudun aikaisemmista tapahtumista kuten sloveenien ja kroaattien osakseen saamasta fasistisesta sorrosta ja terrorista. Uhrinationalismin teorian näkökulmasta foibasurmat siis depolitisoidaan torjumalla niiden tarkasteleminen historiallisessa kontekstissa.

Miksi italialainen poliittinen oikeisto – ja eurooppalainen (ääri)oikeisto laajemminkin – käyttää kansalliseen uhriutumiseen perustuvaa historiapolitiikkaa oman agendansa ujuttamiseen demokraattisen politiikan sisälle? Tulkintani mukaan Norma Cossetton kaltaiset yksittäistapaukset tarjoavat konkreettisia tarinoita ja symboleita, joiden avulla kokonaisia ajattelutapoja kuljetetaan yleisempään poliittiseen diskurssiin ja parlamentaariseen kiistelyyn ja käännetään asioita pääläelleen. Tarinallistamisesta ja yksilöllistamisestä tulee symbolista toimintaa, jonka avulla poliittisten pahantekijöiden ja uhrien paikkoja onnistutaan maagisesti vaihtamaan. Poliittisen oikeiston systemaattisesti harjoittama maaginen metamorfoosi haastaa parlamentaarisen demokratian tärkeimpiä perusteita suistamalla sijoiltaan totuuden puhumisen, rehellisyyden ja luotettavuuden poliittista toimintaa ohjaavina periaatteina.

Samalla Norma Cossetton tapaus on edustava esimerkki italialaisen äärioikeiston harjoittamasta hegemoniapolitiikasta, joka paradoksaalisesti ammentaa marxilaisen poliittisen teoreetikon Antonio Gramscin hegemoniateoriasta ja ottaa oppia Italian kommunistisen puolueen aikanaan harjoittamasta hegemoniataistelusta kansalaisyhteiskunnan ja kulttuurin tasolla (Paladino 2023, 42–45, 139). Äärioikeiston vastahegemonian (*controegemonia*) ja vastakulttuurin politiikka on kehittynyt metapoliittiseksi kamppailuksi kulttuurin tasolla, jossa politikoidaan kertomuksilla ja narratiiveilla, muistilla, kulttuurituotteilla ja depolitisointioperaatioilla. Niiden avulla käännetään nurin historiallisia totuuksia ja murretaan kansalaisten poliittista arvostelukykyä erityisesti sosiaalista mediaa hyväksi käyttämällä.

Metatasolla italialainen historiapolitiikka voidaan myös kytkeä laajempaan eurooppalaiseen ja globaaliin kamppailuun demokraattisten poliittisten järjestelmien tulevaisuudesta. Italialainen äärioikeisto ja sen historiapolitiikka voidaan nähdä osana maailmanlaajuista autoritaarista trendiä, joka haastaa vakavasti liberaalia demokratiaa ja sen yleisiin ihmisoikeuksiin perustuvia keskeisiä arvoja.

KIITOKSET

Kiitän lämpimästi Mikko Jakosta ja vuoden 2023 Poliitiikan tutkimuksen päivien työryhmän Temporaalisuuden politiikka ja kieli osanottajia artikkelin aikaisemman version arvokkaista kommentteista. Kiitän myös käsikirjoituksen anonymoija vertaisarvioitsijoita kriittisistä korjausehdotuksista ja Poliitiikka-lehden päätoimittajia käsikirjoituksen viimeistelyä merkittävästi edistäneistä huomautuksista.

LOPPUVIITTEET

1. Tässä artikkelissa ilmauksilla ”äärioikeisto”, ”oikeistopiirit” ja ”pakolaisjärjestöt” viitataan laajaan joukkoon poliittisia puolueita ja kansalaisjärjestöjä, joiden piirissä uus- tai postfasistien ja muiden äärioikeistoa edustavien henkilöiden vaikutusvalta on ollut merkittävä toisen maailmansodan päättymisestä lähtien. Äärioikeiston keskeisin puolue, MSI, on kokenut kaksi muodonmuutosta ja toimii nykyisin nimellä Fratelli d’Italia. Lisäksi äärioikeistoon lukeutuu kirjava joukko muita ryhmittymiä, joista tällä hetkellä merkittävimmät ovat Forza Nuova ja CasaPound Italia. Istriian ja Dalmatian pakolaisjärjestöt ovat muodollisesti poliittisesti puolueettomia kansalaisjärjestöjä, mutta etenkin MSI:n ja myöhemmin Fratelli d’Italian vaikutusvalta niiden sisällä on ollut merkittävä, ja monet äärioikeistupuolueiden poliitikoista ovat olleet erittäin aktiivisia toimijoita pakolaisjärjestöissä kuten pitkäaikainen triesteläinen senaattori Roberto Menia. Keskeisin pakolaisjärjestö on vuonna 1945 perustettu l’Associazione Nazionale Venezia Giulia e Dalmata, jolla on 60 paikallisyjärjestöä. Pakolaisjärjestöjen militanteinta siipeä edustaa l’Unione degli istriani, joka katsoo edustavansa Istriian pakolaishallitusta Triestessä. Vuonna 1891 italialaisuutta edistämään perustettu Lega Nazionale osallistuu niin ikään koillisrajan historialla politikointiin. Katolisen kirkon piirissä on

ollut vaikutusvaltaisia toimijoita, kuten pitkäaikainen Triesten piispa Antonio Santin ja triesteläinen kirkkoherra Flaminio Rocchi, jotka ovat sekaantuneet aktiivisesti koillisrajan historialla politikointiin. Myös Umberto Bossin perustama ja nyttemmin Matteo Salvinin johtama Lega ja Silvio Berlusconi perustama Forza Italia käyttävät identiteettipolitiikassaan hyväksi koillisrajan historiaa.

2. Artikkelin liittyvät Suomen Kulttuurirahaston rahoittamaan kaksivuotiseen tutkimusprojektiin Historiapolitiikka ja uhriutumiskeskustelut toisen maailmansodan jälkeisessä Italiassa.
3. <https://unioneistriani.it>; <https://arcipelagoadriatico.it>; <https://anvgd.it>.
4. https://it.wikipedia.org/wiki/Norma_Cossetto; <https://www.enciclopediadelledonne.it/biografie/norma-cossetto/>.

LÄHTEET

- Amadei, Lamberto Maria. 2022. *Giovani memorie fiumane. L'esodo giuliano-dalmata nei ricordi di Marina Smaila*. Verona: Edizioni della Vita Nova di Giovanni Perez.
- Archivio N.U.P. *Fascicoli personali degli studenti. Facoltà di Lettere e Filosofia. mat. 106/18, "Cossetto Norma"*. Padovan yliopiston kirjaston arkisto.
- Ballinger, Pamela. 2003. *History in Exile. Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton ja Oxford: Princeton University Press.
- Ballinger, Pamela. 2004. Exhumed histories: Trieste and the politics of (exclusive) victimhood. *Journal of Southern Europe and the Balkans* 6:2, 145–159.
- Ballinger, Pamela. 2012. History's "Illegibles": National Indeterminacy in Istria. *Austrian History Yearbook* 43, 116–137.
- Banti, Alberto Mario. 2004. *Il Risorgimento italiano*. Rooma-Bari: Laterza.
- Bernas, Jan. 2010. *Ci chiamavano fascisti. Eravamo italiani. Istriani, fiumani e dalmati: storie di esuli e rimasti*. Milano: Mursia.
- Biloslavo, Fausto ja Carnieletto, Matteo. 2021. *Verità infoibate. Le vittime, i carnefici, i silenzi della politica*. Borghetto Lodigiano: Signs Books.
- Cattaruzza, Marina. 2007. *L'Italia e il confine orientale*. Bologna: il Mulino.
- Cernigoi, Claudia. 2005. *Operazione "foibe" tra storia e mito*. Udine: Kappa Vu.
- Cernigoi Claudia. 2021. *Il Caso Norma Cossetto. Il dossier n. 38*. Trieste: La Redazione de "La Nuova Alabarda".
- Cogoy, Renate. 2010. Il perturbante e le foibe: una introduzione. Teoksessa Luisa Accati ja Renate Cogoy (toim.), *Il perturbante nella storia. Le foibe. Uno studio di psicopatologia della ricezione storica*. Verona-Bolzano: QuiEdit, 3–26.
- Corriere della Sera. 25.4.2023. Giorgia Meloni: «Il 25 aprile sia la festa della libertà: i valori democratici ora difendiamoli in Ucraina. Fascismo, noi incompatibili con qualsiasi nostalgia». https://www.corriere.it/politica/23_aprile_25/giorgia-meloni-25-aprile-96d0cd14-e2d5-11ed-ab75-b8a1ffdbb100.shtml. Vierailtu 4.10.2023.
- Cristicchi, Simone ja Bernas, Jan. 2014. *Magazzino 18. Storie di italiani esuli d'Istria, Fiume e Dalmazia*. Milano: Mondadori.

- D'Alessio, Vanni. 2008. Dall'Impero d'Austria al Regno d'Italia. Lingua, stato e nazionalizzazione in Istria. Teoksessa Lorenzo Bertucelli ja Mila Orlić (toim.), *Una storia balcanica. Fascismo, comunismo e nazionalismo nella Jugoslavia del Novecento*. Verona: Ombre Corte, 31–71.
- Del Boca, Angelo. 2005. *Italiani, brava gente? Un mito duro a morire*. Vicenza: Neri Pozza Editore.
- Ferrara, Antonio ja Pianciola, Niccolò. 2012. *L'età delle migrazioni forzate. Esodi e deportazioni in Europa 1853–1953*. Bologna: il Mulino.
- Focardi, Filippo. 2020. *Nel Cantiere della memoria. Fascismo, Resistenza, Shoah, Foibe*. Roma: Viella.
- Franzinelli, Mimmo. 2022. *Il fascismo è finito il 25 aprile 1945*. Roma-Bari: Laterza.
- Gentile, Emilio. 2006. *La Grande Italia. Il mito della nazione nel XX secolo*. Roma-Bari: Laterza.
- Gobetti, Eric. 2020. *E allora le foibe?* Roma-Bari: Laterza.
- Hrobat Virloget, Katja, Gousseff, Catherine ja Corni Gustavo. 2015. *At Home but Foreigners. Population Transfers in 20th Century Istria*. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- il Fatto Quotidiano. 24.3.2023. Fosse Ardeatine, Meloni: “335 innocenti massacrati solo perché italiani”. Anpi: “Furono uccisi perché erano antifascisti”. <https://www.ilfattoquotidiano.it/2023/03/24/fosse-ardeatine-meloni/>. Vierailtu 4.10.2023.
- In esilio. Atmosfere e propaganda...diverse*. 2023. Toim. Piero Delbello. Istituto Regionale per la Cultura Istriano-Fiumano-Dalmata. Trieste: Edizioni Mosetti.
- la Repubblica. 31.3.2023. La Russa sull'attentato di via Rasella: “I partigiani hanno ucciso dei musicisti pensionati, non i nazisti. Pagina ingloriosa”. https://www.repubblica.it/politica/2023/03/31/news/la_russa_via_rasella_attentato_resistenza_nazisti-394370107/. Vierailtu 4.10.2023.
- Leghissa, Giovanni. 2010. Il confine come metafora. Appunti sull'identità italiana in una prospettiva postcoloniale. Teoksessa Luisa Accati ja Renate Cogoy (toim.), *Il perturbante nella storia. Le foibe. Uno studio di psicopatologia della ricezione storica*. Verona-Bolzano: QuiEdit, 181–229.
- Lim, Jie-Hyun. 2014. Victimhood Nationalism in the Memory of Mass Dictatorship. Teoksessa Jie-Hyun Lim, Barbara Walker ja Peter Lambert (toim.), *Mass Dictatorship and Memory as Ever Present Past*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 36–61.
- Linee guida per la didattica della frontiera adriatica*. Toim. Ministero dell'Istruzione. 20 ottobre 2022.
- Lucchi Vedaldi, Patrizia. 2020. La laurea ad honorem di Norma Cossetto caduta per l'italianità dell'Istria. Teoksessa Il Comitato 10 Febbraio (toim.), *Norma Cossetto. Rosa d'Italia*. Massa: Elettica Edizioni, 55–58.
- Meloni, Giorgia. 2018. Facebook-päivitys 5.10.2018. <https://www.facebook.com/giorgiameloni.paginaufficiale/posts/10156628735287645>. Vierailtu 4.10.2023.
- Meloni, Giorgia. 2021. *Io sono Giorgia. Le mie radici, le mie idee*. Milano: Rizzoli.
- Merlino, Emanuele ja Delvecchio Beniamino. 2018. *Foiba rossa. Norma Cossetto. Storia di un'italiana*. Verona: Ferrogallico.
- Micich, Marino. 2015. L'esodo dall'Istria, Fiume a Zara (1943–1958) e l'accoglienza in Italia. Teoksessa Amleto Ballarini ym. (toim.), *Venezia Giulia Fiume Dalmazia. Le foibe, l'esodo, la memoria*. Roma: Associazione per la Cultura Fiumana Istriana e Dalmata nel Lazio, 57–88.
- Micich, Marino ja De Angelini, Gianclaudio. 2020. *Stradario Giuliano Dalmata di Roma. Personaggi, luoghi, memorie nelle vie e piazze del capitale*. Roma: Associazione per la Cultura Fiumana Istriana e Dalmata nel Lazio. Archivio Museo Storico di Fiume.
- Miletto, Enrico. 2020. *Novecento di confine. L'Istria, le foibe, l'esodo*. Torino: FrancoAngeli.
- Mondoni, Rossana ja Garibaldi, Luciano. 2020. *Dopo la guerra c'è solo la pace. Il coraggio e la forza di*

- Norma Cossetto. Chieti: Edizioni Solfanelli.
- Mori, Anna Maria ja Milani, Nelida. 2018. *Bora. Istria, il vento dell'esilio*. Venezia: Marsilio.
- Norma Cossetto. *Rosa d'Italia*. 2021. Il Comitato 10 Febbraio (toim.). Massa: Elettica Edizioni.
- Oliva, Gianni. 2002. *Foibe. Le stragi negate degli italiani della Venezia Giulia e dell'Istria*. Milano: Mondadori.
- Oliva, Gianni. 2009. *Esuli*. Milano: Mondadori.
- Orlić, Mila. 2008. La creazione del potere popolare in Istria (1943–1948). Teoksessa Lorenzo Bertucelli ja Mila Orlić (toim.), *Una storia balcanica. Fascismo, comunismo e nazionalismo nella Jugoslavia del Novecento*. Verona: Ombre Corte, 123–151.
- Orlić, Mila. 2023. *Identità di confine. Storia dell'Istria e degli istriani dal 1943 a oggi*. Rooma: Viella.
- Palladino, Andrea. 2023. *Meloni segreta. Origini, ascesa e trionfo di una lady di ferro vestita di nero*. Milano: Adriano Salani Editore.
- Parvikko, Tuija. 2022. Historiaa, politiikkaa ja historiapolitiikkaa Italiassa. *Lähihistoria* 1:1, 7–42.
- Pirjevec, Jože ja Kacin Wohinz, Milica. 1998. *Storia degli sloveni in Italia 1866–1998*. Venezia: Marsilio.
- Pirjevec, Jože. 2009. *Foibe: una storia d'Italia*. Torino: Einaudi.
- Pizzi, Katja. 2007. *Trieste: italianità, triestinità e male di frontiera*. Bologna: Gedit Edizioni.
- Pupo, Raoul. 2005. *Il lungo esodo. Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio*. Milano: Rizzoli.
- Pupo, Raoul. 2021. *Adriatico amarissimo. Una lunga storia di violenza*. Rooma-Bari: Laterza.
- Sessi, Frediano. 2007. *Foibe rosse. Vita di Norma Cossetto uccisa in Istria nel '43*. Venezia: Marsilio.
- Spazzali, Roberto. 1990. *Foibe. Un dibattito ancora aperto*. Trieste: Lega Nazionale.
- Spazzali, Roberto. 2022. *Pola città perduta. L'agonia, l'esodo (1945–47)*. Milano: Edizioni Ares.
- Tenca Montini, Federico. 2023. The Case of Norma Cossetto: A Femorevisionist Issue. Teoksessa Williamson Sinalo, Carole ja Mandolini, Nicoletta (toim.), *Representing Gender-Based Violence: Global Perspectives*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 47–68.
https://doi.org/10.1007/978-3-031-13451-7_3
- Tieteen termipankki. 2023a. Kirjallisuudentutkimus:kertomus. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kertomus>. Viitattu 4.10.2023
- Tieteen termipankki. 2023b. Kirjallisuudentutkimus:topos. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:topos>. Viitattu 4.10.2023
- Troha, Nevenka. 2008. Il confine con l'Italia prima e dopo la seconda guerra mondiale. Il progetto jugoslavo. Teoksessa Bertucelli, Lorenzo ja Orlić, Mila (toim.), *Una storia balcanica. Fascismo, comunismo e nazionalismo nella Jugoslavia del Novecento*. Verona: Ombre Corte, 72–89.
- Vademecum per il Giorno del Ricordo*. 2019. Toim. Raoul Pupo. Istituto regionale per la storia della Resistenza e dell'età contemporanea nel Friuli Venezia Giulia.
- Verginella, Marta. 2010. Tra storia e memoria. Le foibe nella pratica di negoziazione del confine tra l'Italia e la Slovenia. Teoksessa Accati, Luisa ja Cogoy, Renate (toim.), *Il perturbante nella storia. Le foibe. Uno studio di psicopatologia della ricezione storica*. Verona: QuiEdit, 27–91.
- Wieviorka, Annette. 1998. *L'Ère du témoin*. Pariisi: Plon.
- Zamparutti, Louise. 2017. Brava Gente and the Counter (Re)public of Italy: Constructing the Foibe as a National Symbol. *Romance Studies* 35:1, 12–30. <https://doi.org/10.1080/02639904.2017.1299913>
- Zamparutti, Louise. 2019. The Basovizza monument: Constructing memory and identity. *RSC* 11:3, 25–38. <https://doi.org/10.2478/rsc-2019-0013>

KIRJOITTAJATIEDOT

TUIJA PARVIKKO

YTT, dosentti, apurahatutkija
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
tuija.m.parvikko@jyu.fi